

Jacobs, D. & Rummens, S. (2003) 'Wij zeggen wat ù denkt', *Extreem-rechts in Vlaanderen en nieuw radicaal-rechts in Europa*, *Krisis, tijdschrift voor empirische filosofie*, 4 (2): 41-59.

“Wij zeggen wat ù denkt”.

Extreem-rechts in Vlaanderen en nieuw radicaal rechts in Europa.

Dirk Jacobs en Stefan Rummens¹

“Wij zeggen wat ù denkt”. Zo luidt een recente slogan van het Vlaams Blok, de extreem-rechtse partij van Vlaanderen. Ook bij andere nieuw radicaal rechtse partijen en politici in Europa speelt dergelijk populisme een vrij belangrijke rol. Nu is populisme zeker geen handelsmerk van nieuw rechts alleen, maar springt het recent bij de radicaal rechtse partijen in Europa wel bijzonder in het oog. Opvallend is dat dit populisme steevast een specifieke invulling bij radicaal rechtse partijen krijgt, namelijk met een flinke klemtoon op migranten, onveiligheid en wat ‘het’ (eigen) ‘volk’ daarvan denkt. Over die gemeenschappelijkheid van nieuw radicaal rechts willen we het in dit stuk hebben. We zullen eerst de politiek-filosofische achtergrond van de radicaal rechtse invulling van ‘het volk’ belichten, om vervolgens een meer politicologische karakterisering van nieuw radicaal rechts en haar populisme te geven. Tijdens die exercitie willen we het onderscheid tussen extreem-rechts en nieuw radicaal rechts scherp stellen. Extreem-rechts behoort namelijk tot de nieuw radicaal rechtse familie, maar omgekeerd is dat niet het geval. Het Vlaams Blok is bijvoorbeeld niet alleen een radicaal rechtse maar ook een extreem-rechtse partij. Pim Fortuyn daarentegen was misschien wel een radicaal rechtse politicus, maar behoorde (tot nader orde samen met zijn LPF) niet tot het extreem-rechtse kamp.

Het maken van dit conceptueel onderscheid is met name belangrijk in het licht van de discussie over een *cordon sanitaire*. Het cordon sanitair houdt bovenal een ethische opstelling in om niet samen met extreem-rechts te besturen of politieke *deals* te sluiten. Anders dan vaak gebeurt, mag het cordon dus niet tot een politiek-strategische maatregel gereduceerd worden. Het gaat er evenmin om dat niet langer gedebatteerd zou mogen worden met extreem-rechts. Het cordon sanitaire is niet meer en niet minder dan een *gentlemen’s agreement* tussen politieke partijen die met elkaar afspreken dat ze nooit in zee zullen gaan met partijen die discriminatie van (minderheids)groepen en anti-parlementarisme niet volmondig afzweren. Het moge duidelijke zijn dat het in de praktijk niet altijd zo makkelijk is om glashard uit te maken of, en wanneer, een partij louter radicaal rechts of extreem-rechts is. Enerzijds proberen partijen die eertijds duidelijk van extreem-rechtse signatuur waren, in toenemende mate van hun bruine imago verlost te raken en zo ‘Salonfähigkeit’ of zelfs ‘Koalitionsfähigkeit’ te verwerven. Anderzijds nemen fracties van sommige ‘traditionele’ partijen vaak standpunten in die nog moeilijk te onderscheiden zijn van het gebezigde vertoog door wat eertijds makkelijk als ‘extreem-rechts’ aan te duiden viel.

We presenteren eerst een politiek-filosofische analyse van de democratische rechtsstaat en van de open versus de gesloten invulling van de wil van het volk. Op basis van deze theoretische achtergrond maken we enkele conceptuele onderscheidingen en karakteriseren we extreem-rechts. We beargumenteren waarom het Vlaams Blok wel en Pim Fortuyn niet tot extreem-rechts gerekend mag worden. Vervolgens karakteriseren we nieuw radicaal rechts, dat dus ruimer is dan extreem-rechts, en bespreken we de rol van het populisme binnen deze nieuwe

rechtse bewegingen. We gaan ook kort in op de mogelijke oorzaken van het succes van dit nieuw radicaal rechts. Tot slot bespreken we het *cordon sanitaire* als ethische houding tegenover extreem-rechts.

De democratische rechtsstaat

De idee van de democratische rechtsstaat berust op twee grote peilers. Aan de ene kant is er de gedachte dat aan elke burger een aantal onvervreembare rechten toekomen. Deze rechten zijn grondwettelijk verankerd en garanderen de bescherming van de integriteit en de vrijheden van elk individu. Aan de andere kant is er de democratische gedachte dat het volk zichzelf moet besturen. Democratische beslissingen ontleen hun legitimiteit aan het feit dat ze een uiting zijn van de wil van het volk. Beide basisideeën kennen een lange traditie in het politieke denken. De idee van de rechtsstaat staat centraal in de liberale traditie die teruggaat op John Locke. De democratische gedachte kunnen we terugvoeren tot in de Atheense democratie en wordt in de moderne tijd op exemplarische wijze verdedigd door Jean-Jacques Rousseau.

Het merkwaardige is nu echter dat beide ideeën onderling op gespannen voet staan. Chantal Mouffe noemt deze spanning zelfs *The Democratic Paradox* (2000). De idee van de rechtsstaat kent de hoogste autoriteit toe aan de fundamentele rechten die eenieder onvoorwaardelijk toekomen. Liberale denkers spreken over de *rule-of-law* die het individu moet beschermen tegen de grillen van de machthebbers, ook daar waar die machthebbers gesteund zouden worden door een meerderheid van de bevolking. Daar waar de 'wil van het volk' in strijd is met de fundamentele rechten en vrijheden van sommige individuen, hebben deze laatste de prioriteit. De *rule-of-law* beschermt minderheden en individuen tegen een mogelijks repressieve 'tirannie van de meerderheid.' De democratische idee van de volkssoevereiniteit daarentegen kent de hoogste autoriteit toch toe aan de 'wil van het volk'. Volgens dit paradigma kan een politieke gemeenschap alleen bestaan als ze erin slaagt om een gezamenlijke wil van het volk, de *volonté de tous*, te formuleren en aan zichzelf op te leggen, ook tegen de wil van de minderheid in. Een te grote nadruk op individuele rechten die het individu tegen de gemeenschap moeten beschermen, ondermijnt de cohesie van de gemeenschap. Rousseau gaat zover dat hij stelt dat individuen die het niet eens zijn met de *volonté de tous* zich blijkbaar vergist hebben en desnoods gedwongen kunnen worden zich neer te leggen bij die gezamenlijke wil van het volk.

Waar in de praktijk de meeste democratische rechtsstaten elementen uit beide politiek-filosofische tradities zonder ogenschijnlijke problemen combineren, blijkt de politieke theorie moeite te hebben om beide tradities ook op conceptueel niveau op een coherente manier met elkaar te verzoenen. Chantal Mouffe lijkt dit geen probleem te vinden. Zij spreekt van een vruchtbare spanning tussen de *rule-of-law* enerzijds en de volkssoevereiniteit anderzijds, die ervoor zorgt dat beide 'grammatica's' elkaar in evenwicht houden en die de democratische rechtsstaat kan behoeden voor excessen in een van beide richtingen. Nu kan men zich afvragen of een dergelijke conceptuele berusting wenselijk is. Hebben we niet een coherent theoretisch kader nodig dat het mogelijk maakt om zowel het dictaat-van-de-wet als de tirannie van de meerderheid niet langer als zuivere vorm van één van beide tradities te zien, maar als excessen te veroordelen?

Volgens ons is in deze context vooral het werk van Jürgen Habermas inspirerend. Hij doet een poging om in zijn theorie van de deliberatieve democratie de gelijksoortigheid van de rechtsstaat en van het democratische zelfbestuur van de politieke gemeenschap aan te tonen (Habermas, 1992; 1996; 2001). Volgens hem

zijn democratische beslissingen idealiter die beslissingen waarover overeenstemming bereikt wordt tussen alle betrokkenen na het voeren van een redelijke deliberatie. Die deliberatie gebeurt in een democratische rechtsstaat op twee 'sporen'. Ten eerste is er het formele institutionele kader met als centrale instelling het parlement. Deze formele sfeer moet echter steeds beïnvloed kunnen worden en open staan voor de deliberaties die plaatsvinden binnen de informele publieke sfeer (waar de discussie gevoerd wordt in de media, binnen sociale bewegingen, debatavonden, praatcafés, etc.) De redelijkheid van de deliberatie in de publieke sfeer vereist dat zij open staat voor alle mogelijke betrokkenen. Bovendien moet de relatie tussen vrije en gelijke burgers niet verstoord worden door allerlei ongelijke machtsverhoudingen, aldus Habermas. Meer concreet betekent dit onder andere dat de redelijkheid van de deliberatie reeds veronderstelt, dat de vrijheid en onafhankelijkheid van de burgers gegarandeerd is door de fundamentele rechten die hen als burgers van een rechtsstaat toekomen. De rechtsstaat is met andere woorden een mogelijkheidsvoorwaarde voor de open en machtsvrije deliberatie tussen gelijke burgers. Omgekeerd is deze rechtsstaat ook geen natuurlijk gegeven. De burgers moeten zich in hun democratische deliberatie op reflexieve wijze ook buigen over de precieze invulling, betekenis en draagwijdte van die grondrechten. Op deze wijze wordt duidelijk dat in een democratische rechtsstaat die geconcipeerd wordt als een vrije associatie van burgers die besluiten hun samenleven te organiseren op basis van redelijke deliberaties, rechtsstaat en democratische volkssoevereiniteit hand in hand gaan.

Nieuw radicaal rechts in Europa deelt allerminst een dergelijke visie op de democratische rechtsstaat, met name omdat ze een particuliere invulling geeft aan de notie van volkssoevereiniteit. In wat volgt, besteden we in dit licht eerst aandacht aan twee mogelijke instructieve invullingen – door respectievelijk Lefort en Schmitt - van de idee van volkssoevereiniteit en de mate waarin deze gecombineerd kunnen worden met meer rechtstatelijke elementen.

De wil van het volk: open of gesloten

Claude Lefort (1981) legt uit dat de aard van een politieke gemeenschap bepaald wordt door het beeld dat de burgers hebben van de plaats van de macht in die gemeenschap. Deze plaats van de macht is een 'symbolische pool' waaraan een politieke gemeenschap haar collectieve identiteit ontleent. Volgens Lefort is het typerend voor een democratie, waarin het volk zichzelf bestuurt, dat de plaats van de macht een *lege plek* is. Lefort bedoelt hiermee dat de identiteit van een democratisch volk steeds een open identiteit is. Elke invulling van de plaats van de macht (door bepaalde partijen, coalities, bestuurders) is steeds een tijdelijke invulling van die macht, maar wordt nooit de belichaming van de collectieve wil van een homogeen volk. Een democratische samenleving is een open samenleving waarin de wil van het volk nooit volledig met 'zichzelf' samenvalt.²

Carl Schmitt (1923 [1926], 1932 [1963]) daarentegen definieert een democratie als de identiteit tussen geregeerden en regeerders en ziet die identiteit wél als een reële en afgesloten identificatie van de burgers met 'het volk'. Dit betekent dat het volk zichzelf een collectieve identiteit aanmeet, bijvoorbeeld op basis van een welbepaalde invulling van de nationale cultuur, en dat eenieder zich daarnaar te schikken heeft. Aangezien de homogeniteit van het volk noodzakelijk is voor de identiteit van de politieke gemeenschap, moet alles wat deze homogeniteit kan bedreigen worden uitgeschakeld. Ten eerste is het noodzakelijk om elke interne heterogeniteit te onderdrukken en ten tweede is elk ander volk, als vreemd volk,

steeds een potentiële vijand.³ Voor Schmitt is de plaats van de macht dus geen lege plek. Het is de wil van het volk, die een duidelijk substantiële invulling krijgt, die deze plaats inneemt. Dit betekent bovendien dat het mogelijk is dat bepaalde partijen of bepaalde leiders deze wil van het volk kunnen belichamen en dat zij namens het volk de plaats van de macht bezetten. In die zin zijn voor Schmitt democratische verkiezingen of het bestaan van een parlement niet nodig in een democratie en zelfs eerder hinderlijk. Voor Schmitt kan ook een dictatuur, waarin het volk zich met de dictator identificeert, 'democratisch' zijn.

Schmitt staat vijandig tegenover de liberale rechtsstaat. Het liberalisme heeft zichzelf immers vaak gezien als een antwoord op de mogelijkheid van een tirannie van de wil van het volk die de plaats van de macht bezet. Om die bezetting te voorkomen, probeert de liberale rechtsstaat waar mogelijk te grote concentraties van macht in bepaalde instellingen of bij bepaalde individuen tegen te gaan. De scheiding der machten, maar ook de instelling van het parlement dat gericht is op het spel van argument en tegenargument tussen meerderheid en oppositie zijn daar voorbeelden van. Het parlement en die scheiding der machten zijn voor Schmitt dan ook ongewenst omdat ze in de weg staan van de vorming van een echt collectieve, 'democratische' identiteit die zichzelf op een daadkrachtige manier kan manifesteren.⁴

Waar liberalen in hun afwijzing van de nachtmerrie van de gesloten en repressieve 'democratie' van Schmitt, de idee van volkssoevereiniteit volledig verwerpen, is dit bij Lefort niet het geval. Lefort gelooft dat elke politieke gemeenschap wel degelijk nood heeft aan een eigen identiteit en aan een eigen project die die gemeenschap kan inspireren. Anders dan bij Schmitt mag dit project volgens hem echter niet dat van een homogeniserende en repressieve gesloten gemeenschap zijn. Een democratie die de open plek in stand houdt, heeft als project de steeds opnieuw te realiseren open en rechtvaardige samenleving die gericht is op de emancipatie van allen.

Habermas neemt een analoge positie in. Het samengaan van rechtsstaat en democratie betekent bij hem een 'proceduralisering' van de volkssoevereiniteit. Hij bedoelt hiermee dat in een deliberatieve democratie de macht van het volk niet meer op één plaats gelokaliseerd wordt. De soevereiniteit zit verscholen in de veelvuldige netwerken van formele en informele deliberatie waarbinnen op redelijke wijze gestreefd wordt naar overeenstemming tussen eenieder. De redelijkheid van die deliberatie verwijst ondermeer naar de openheid en inclusiviteit van de deliberatie. Habermas pleit er dan ook voor dat de hedendaagse pluralistische, multiculturele en multinationale politieke gemeenschap gedragen wordt door wat hij een 'constitutioneel project' noemt. Wat we nodig hebben is niet een nationalistisch patriottisme, gebaseerd op een vermeende gedeelde (en gesloten) culturele identiteit, maar een constitutioneel patriottisme. Hierbij wordt de politieke gemeenschap bijeen gehouden door het gezamenlijk streven om in onderlinge deliberatie te werken aan de emanciperende en daadwerkelijke realisatie van de constitutionele rechten en vrijheden. Deze vormen daarbij de basis voor een open samenleving, gericht op de inclusie van iedereen, ook daar waar mensen niet op elkaar gelijk zijn (Habermas, 1990, 1996).

Bad people in Europe

Onder politicologen bestaat nogal wat discussie over wat nieuw radicaal rechts precies is, hoe extreem-rechtse partijen in dat plaatje passen en wat de verhouding is met populistisch rechts of populistische partijen *tout court*. Illustratief is de anekdote

verteld door de Duitse politicoloog Michaël Minkenberg⁵ over hoe in de discussie binnen een internationaal gezelschap van onderzoekers over wat de titel van een boek over nieuw radicaal rechtse partijen in Europa zou moeten worden, het debat over de verschillen tussen radicaal rechts, extreem-rechts en populistisch rechts uitmondde in het grapje van een van de deelnemers om het boek dan maar 'Bad People in Europe' te gaan noemen.

Ons voorstel bestaat erin dat we de term *nieuw radicaal rechts* als de algemene term zien voor een heel aantal hedendaagse rechtse stromingen. In navolging van de politicologen Hans-Georg Betz en Stefan Immerfall (1998) zullen we dit nieuw radicaal rechts preciezer pogen te karakteriseren en bespreken op welke wijze het *populisme* er een van de centrale definiërende kenmerken van vormt.

Extreem-rechts zien we als slechts een onderdeel van het nieuw radicaal rechtse spectrum, met name als dat deel dat zich rechts van de democratie plaatst. We delen de mening van Betz (1994) dat het verkeerd zou zijn de gehele familie van nieuw rechts radicale partijen onder de noemer van extreem-rechts te plaatsen. Precies omdat heel wat van de betrokken partijen – zoals de LPF - zichzelf als een democratisch alternatief presenteren en de spelregels van de democratische rechtsstaat uitdrukkelijk aanvaarden. Overigens doen partijen, zoals het Vlaams Blok, Alleanza Nazionale en het Front National, waarbij wel degelijk een duidelijke extreem-rechtse ideologische kern of historiek aan te duiden valt, hun uiterste best om hun antidemocratische standpunten binnenskamers te houden en zich als fatsoenlijke en democratische partijen te profileren. Soms worden ze daar ook door externe factoren toe verplicht, zoals in België bijvoorbeeld het geval is door de verstrenging van de anti-discriminatiewetgeving en de bepalingen van de wetgeving op de partijfinanciering. Interessant is in dit licht de slogan waarmee het Vlaams Blok de federale verkiezingen van mei 2003 in trekt: "Vlaams Blok. U weet wel waarom". Dit proces van eufemisering zorgt, niet verwonderlijk, voor enige verwarring over de correcte definiëring van verschillende partijen en politieke figuren.

Extreem-rechts

Hans De Witte (1997) haalt drie argumenten aan om rechts-extremistische denkbeelden te onderscheiden: ten eerste de afkeer van politieke en culturele verscheidenheid (ook wel 'antipluralisme' genoemd), ten tweede de afkeer van de parlementaire democratie, en ten derde het geloof in de noodzaak van sterk leiderschap. Daar kan volgens ons best ook nog het geloof in de fundamentele ongelijkheid tussen mensen aan toegevoegd worden (waarvan de devaluatie en repressie van de vrouw een onderdeel en uitvloeisel is). Extreem-rechtse partijen kennen deze rechts-extremistische denkbeelden als kern of basis van hun ideologie en deze vormen derhalve hun voornaamste bestaansredenen, ook al kan het zijn dat ze dit om strategische redenen gedeeltelijk naar buiten uit willen verhullen⁶.

Extreem-rechts wordt gekenmerkt door het feit dat zij hun keuze voor een gesloten samenleving zover doortrekken dat ze in conflict komen met de rechtsstatelijke en parlementaire pijler van de democratische rechtsstaat. Op schmittiaanse wijze creëren ze in hun ideologie een duidelijk beeld van de eigen collectieve identiteit en een duidelijk beeld van de vijand die haar dreigt aan te tasten. De vriend/vijand-tegenstelling drijven ze dusdanig ver door dat het grondwettelijke gelijkheidsbeginsel eraan ondergeschikt wordt. Hun behoefte aan sterk leiderschap dat de collectieve identiteit en de wil van het volk belichaamt, maakt het parlement tot een hinderlijk instituut dat meningsverschillen nodeloos cultiveert.

Bijna altijd hebben extreem-rechtse partijen de meest felle anti-migranten standpunten en hangen ze racistische denkbeelden aan; dit hangt namelijk samen met het afwijzen van culturele diversiteit en het geloof in de ongelijkheid tussen mensen. Racistische denkbeelden omvatten het minderwaardig vinden van (leden van) een andere groep op basis van hun etnische afkomst - vroeger sprak men nog over 'ras' – en/of cultuur. Men kan stellen dat de xenofobie en het racisme, die doorgaans het meest opvallen in het publieke optreden van extreem-rechts, maar één uiting vormen van dieper liggende ideologische patronen. De dieper liggende ideologische basis is het afwijzen van diversiteit (verschillen), het geloof in de fundamentele ongelijkheid tussen mensen en het verdedigen van de mythe van de noodzakelijke zuiverheid van een homogene (dat wil zeggen, intern zo gelijkend mogelijke) gemeenschap. In haar meest extreme vorm krijgt extreem-rechts een duidelijk gewelddadig en militaristisch karakter en dan spreken we over 'fascisme'. We hebben het sterke vermoeden dat er vandaag in geen enkel land van de Europese Unie een politieke beweging in een parlement zetelt die als 'fascistisch' bestempeld kan worden.

Vlaams Blok en Pim Fortuyn

Onder meer op basis van bovenstaande criteria kan het Vlaams Blok als een extreem-rechtse partij gecatalogeerd worden (zie Swyngedouw, 1998; Swyngedouw & Ivaldi, 2001). Dit werd ook op toegankelijke wijze voor het grotere publiek uitvoerig en systematisch aangetoond in de publicaties van Marc Spruyt (1995, 2000). Wij stippen hier enkele elementen aan.

Het sterkst uit het extreem-rechts karakter zich in het afwijzen van politieke en culturele verscheidenheid, in het antipluralisme van de partij. De partij gelooft in de homogeniteit (het gelijk zijn van alle leden) van de zogenaamde Vlaamse volksgemeenschap en vindt dat interne verschillen bestreden of uitgevlakt moeten worden. In de grondbeginselen van de partij staan over levensbeschouwingen bijvoorbeeld:

“de verdraagzaamheid betekent niet het verdoezelen, uitwissen en opgeven van de eigen overtuiging, doch de eerbied voor alle andere levenstheorieën in zover deze de ontplooiing van een constructieve volksverbondenheid niet dwarsbomen” (onze onderlijning).

Volksverbondenheid krijgt dus voorrang op verscheidenheid. De volksverbondenheid wordt zelfs zo belangrijk gevonden dat ze voorrang krijgt op mensenrechten. Zo stelde Dewinter in 1992 in het TV-programma *De Zevende Dag* dat:

‘het verdrag van de Rechten van de Mens ondergeschikt is aan het principe van het Eigen Volk Eerst’⁷.

Het verwerpen van culturele diversiteit vertaalt zich concreet onder meer in het streven immigranten het land uit te krijgen. Zo staat in de – in principe onwijzigbare - grondbeginselen van de partij:

“Wij eisen, binnen een redelijke termijn, de terugkeer van de overgrote meerderheid der niet-Europese gastarbeiders naar hun eigen vaderland; de versnelde, humane maar kordate terugkeer van achtereenvolgens de criminele, illegale en werkloze niet-Europese vreemdelingen”.

Dit standpunt werd concreet uitgewerkt in de verschillende versies van het 70-puntenplan. Filip Dewinter verwoordt dit in zijn boek 'Immigratie, de tijdbom tikt!' (1996: 227) als volgt:

“De terugkeer dient te gebeuren op een georganiseerde, begeleide en humane manier. Het Vlaams Blok voorziet in totaal drie verschillende fases:

- *de onmiddellijke terugkeer van illegalen, criminelen en werklozen;*
- *de terugkeer van de eerste generatie vreemdelingen;*
- *de terugkeer van de tweede en derde generaties vreemdelingen”*

Volledigheidshalve dient vermeld te worden dat dit standpunt recentelijk vervangen werd door het nieuwe afgezwakte immigratiestandpunt “aanpassen of terugkeren” (2001). Dit gebeurde ongetwijfeld vooral om strategische redenen omdat het hier precies om één van de meest geïsoleerde programmapunten van het Vlaams Blok gaat. De ‘afzwakking’ van het standpunt is opvallend en substantieel te noemen⁸, dit neemt evenwel niet weg dat de bepalingen in de (onwijzigbare) grondbeginselen overeind blijven.

De partij benadrukt in haar grondbeginselen eveneens haar *dégout* van de parlementaire democratie:

“De politiek moet onttrokken worden aan de sfeer van kleinheid, cliëkjesgeest en lage berekening, waarin zij verzand is geraakt door het democratisme en de verzieking van het parlementarisme”⁹.

‘Echte’ democratie is voor het Vlaams Blok het dienen van de belangen van de volksgemeenschap (vgl. Spruyt 1995, 2000). Met de eigen volksgemeenschap bedoelt het Vlaams Blok niet de Belgen maar enkel de Vlamingen. Het Vlaams Blok streeft naar separatisme en de oprichting van een onafhankelijke Vlaamse staat, met Brussel - waar de meerderheid van inwoners Franstalig is - als hoofdstad.

Nu moet het Vlaams Blok wel als ‘extreem-rechts’ aangeduid worden, maar betekent dit niet noodzakelijk dat ook al haar kiezers ‘extreem-rechts’ genoemd moeten worden. Als we het hebben over ‘extreem-rechts’ dan wordt die term bij voorkeur voorbehouden voor het aanduiden van extreem-rechtse partijen en organisaties. Als we kijken naar individuen en hun attitudes en gedragingen, dan hanteren we liever de term ‘rechts-extremisme’. Het is ons inziens belangrijk een duidelijk onderscheid te maken tussen (reacties op) het denken en gedrag van individuen en (reacties op) een organisatie of partij. Die laatste kent namelijk een institutioneel-structurele dimensie, los van (vele van) de concrete individuen die er op een bepaald ogenblik deel van uitmaken of er steun aan betuigen.

Het belang van het onderscheid tussen individuen enerzijds en partijen of organisaties anderzijds kan niet genoeg benadrukt worden. Electoraal onderzoek toont telkens aan dat een overgrote meerderheid van de kiezers van het Vlaams Blok niet als rechts-extremisten gezien mogen worden, terwijl de partij waarop ze stemmen wel duidelijk extreem-rechts is. Er is dus wel degelijk een belangrijk onderscheid tussen de opvattingen van de kiezers voor een extreem-rechtse partij enerzijds en de ideologie van extreem-rechtse partijen anderzijds. Met andere woorden, de maatschappijvisie en de ideologische basisideeën van de partij deelt men niet, en verwerpt men soms zelfs. Maar men wil om een deelaspect, met name het anti-migranten standpunt, de partij wel steunen. Een andere ondergeschikte reden om een extreem-rechtse partij toch te steunen hoewel men niet akkoord gaat

met haar kernideeën, is het uitbrengen van een antipolitieke stem. Het uitbrengen van een radicale stem waarbij men zich afzet tegen het politieke establishment.

Afgaande op de eerste gegevens uit electoraal onderzoek, is het electoraat van Fortuyn en de LPF op vele vlakken vergelijkbaar met het electoraat van het Vlaams Blok. Ongetwijfeld zijn het de felle uitspraken over de instroom van asielzoekers en over de islam die heel wat stemmen aantrekken. Ook werd met het benadrukken van een rebels karakter – “heb lef, stem LPF” – proteststemmen aangetrokken. Dit betekent echter niet dat we Fortuyn op een en dezelfde ideologische lijn kunnen plaatsen als Dewinter of Le Pen in het extreem-rechtse kamp. Uiteraard gingen de uitspraken van Fortuyn over de ‘achterlijkheid’ van de islam en het willen opheffen van de Conventie van Genève erg ver, te ver, maar er is een wereld van verschil tussen het ‘eigen volk eerst’ van het Vlaams Blok en de stellingen van Fortuyn¹⁰. Fortuyn pleitte niet voor een actief (onvrijwillig) terugkeerbeleid van allochtonen of aparte, minderwaardige behandeling van allochtonen, wat het Vlaams Blok wel doet. In feite hanteerde hij een radicaal assimilationistisch republikeins aanpassingsvertoog¹¹, in combinatie met de roep om een strenge immigratiestop. Het pleidooi voor een herinvoering van een integrerende algemene dienstplicht voor jongeren was een duidelijke illustratie van zijn assimilationistisch denkkader. Een Dewinter zal je ook nooit horen praten over ‘Onze Marokkaanse rotjongens’ waar beleid voor ontwikkeld moet worden. Ook al koos Fortuyn duidelijk voor een assimilatiebeleid voor allochtonen, hij verwierp verder niet de idee van politieke en culturele verscheidenheid, noch de idee van individuele vrijheid of gelijke rechten, zoals extreem-rechts dat doorgaans wel doet. Naar ons weten heeft Fortuyn zich ook nooit buiten het kader van de parlementaire democratie willen begeven, noch zich denigrerend over het parlement uitgelaten. En in zijn mening over ‘opiniedelicten’, de strijd tegen het ‘politiek correcte denken’ en zijn argumentatie over het anti-discriminatie-artikel in de grondwet, ging Fortuyn – “ik zeg wat ik denk” - in een Nederlandse context inderdaad ver, maar niet verder dan bijvoorbeeld het Amerikaanse first amendment over vrijheid van meningsuiting. Dit alles doet ons concluderen dat Fortuyn niet extreem-rechts was.

De ultraliberale standpunten die Fortuyn innam, maar vooral de xenofobe uitspraken, anti-migratie stellingnames en de nadruk die hij legde op veiligheid, plaatste hem wel in het nieuw radicaal rechtse kamp. En Fortuyns politieke strategie was inderdaad duidelijk die van het populisme, waar ook een Dewinter, Le Pen of Haider grotendeels hun succes op steunen, maar ook dat is een kenmerk dat extreem-rechts overstijgt.

Nieuw radicaal rechts

Hoe moeten we nu naar *nieuw radicaal rechts* kijken? Een van de meest invloedrijke benaderingen is het perspectief van de politicoloog Herbert Kitschelt (1995) die stelt dat er in de laatkapitalistische democratieën een herijking van het links-rechts onderscheid heeft plaats gegrepen, waarbij een economisch links standpunt (waarin herverdelingsvraagstukken centraal staan) in combinatie met politiek en cultureel libertaire standpunten, komt te staan tegenover een economisch rechts standpunt (waarin het belang van de vrije markt centraal staat) in combinatie met politiek en cultureel autoritaire standpunten. De klassieke links-rechts tegenstelling heeft als het ware een andere, bijkomende, invulling gekregen. Nieuw radicaal rechts profileert zich erg uitgesproken op politiek en cultureel autoritaire standpunten.

Op deze visie valt wel wat af te dingen. Zo kan men zich afvragen in welke mate alle nieuw rechts radicale partijen echt de vrije markt steunen. Vaak is dit op

binnenlands vlak inderdaad het geval, maar in internationaal perspectief wil men zich evengoed wel protectionistisch opstellen en de nationale markt beschermen (Betz & Immerfall, 1998: 5; Depickere & Swyngedouw, 2002: 4). Bovendien is er bij de kiezers niet noodzakelijk een consistent verband, zo toont het Belgisch onderzoek aan, tussen een autoritair rechtse positie en een sociaal-economisch rechtse positie. Zo kennen bijvoorbeeld de Vlaams Blok kiezers een eerder links sociaal-economisch profiel naast hun xenofobe en autoritair rechtse positie (Billiet e.a., 2001; Depickere & Swyngedouw, 2002: 20).

We geven daarom de voorkeur aan de analyse van Belgische politicologen als Marc Swyngedouw (1992, 1994) die spreken over nieuwe ideële breuklijnen (zie ook Kriesi, 2001). Hierbij wordt er een andere klemtoon gelegd dan bij Kitschelt (1995). De sociaal-economische links-rechts breuklijn en levensbeschouwelijke breuklijn zijn nog steeds belangrijk in de politiek, maar er zijn nieuwe inhoudelijke breuklijnen bijgekomen die het politieke spectrum vormgeven. Zo is er de breuklijn tussen materialisme (materiële belangen) tegenover postmaterialisme (non-materiële belangen zoals ethische vraagstukken, ecologie, identiteitskwesies). Daarnaast, en deels mee verbonden maar er niet mee samenvallend, is de breuklijn tussen multiculturalisme (open samenleving, omgaan met diversiteit) versus ethnocentrisme (gesloten samenleving, pleidooi voor homogeniteit). Deze wordt ook wel eens de universalisme-particularisme breuklijn genoemd (Swyngedouw, 1993; Grunberg & Schweisguth, 1997; Perrineau, 2001). Nieuw radicaal rechts kiest in deze duidelijk voor de gesloten samenleving met een xenofob, ethnocentrisch en soms uitgesproken racistisch discours. Nieuw links (met name de groenen) stellen zich op het andere uiterste van deze breuklijn en bepleiten zeer uitgesproken de postmaterialistische waarden. Zowel nieuw links als nieuw radicaal rechts confronteren de traditionele partijen met nieuwe politieke themata en brengen daarmee nieuwe breuklijnen aan, naast het klassieke rechts-links onderscheid op sociaal-economisch vlak.

Voor ons is de keuze van nieuw radicaal rechts voor de gesloten samenleving haar meest typerende kenmerk. Het lijkt erop dat nieuw radicaal rechts inspeelt op het feit dat mensen zich gemakkelijk bedreigd voelen door de complexiteit (en consequenties) van de hedendaagse multiculturele en globaliserende samenleving. Partijen die een duidelijke, traditionalistische invulling geven aan de collectieve identiteit van het eigen volk, geven een zeker houvast omdat ze de complexiteit van de samenlevingsproblemen reduceren tot het eenvoudige en overzichtelijke onderscheid tussen wat 'eigen' - en 'goed' - is en wat 'vreemd' - en 'verwerpelijk' - is. Dit spreekt met name sociaal gedepriveerden aan, de zogenaamde 'verliezers van de modernisering' (Kriesi, 2001; Depickere & Swyngedouw, 2002: 2), die niet de noodzakelijke kwalificaties en culturele bagage bezitten om zich aan te passen aan de snel veranderende omgeving (Betz, 1994: 167).

Dat we die keuze voor de gesloten samenleving op schmittiaanse wijze kunnen begrijpen als een homogeniserende identificatie van het volk met een substantieel beeld van de eigen collectieve identiteit, wordt bevestigd als we Schmitts ideeën vergelijken met de analyse van Betz en Immerfall. Hetgeen de nieuw rechts radicale partijen volgens deze laatste gemeenschappelijk hebben, is ten eerste hun programmatisch radicalisme (waarin ze tegen de multiculturele samenleving en de huidige invulling van de sociaal-democratische welvaartstaat zijn) en ten tweede hun populisme.

Immigratie en veiligheid vormen de centrale inhoudelijke aandachtspunten waarmee nieuw radicaal rechtse partijen zich van traditioneel rechts willen

onderscheiden. Bovendien appelleert radicaal rechts aan een ressentiment tegen welbepaalde groepen (zoals de politieke elite, immigranten, vluchtelingen, etc.) waarvan een vijandbeeld geconstrueerd wordt. We herkennen hier het appel aan de homogene collectieve identiteit die zich afzet tegen elke vorm van interne of externe heterogeniteit en wanorde. Schmitt benadrukte al dat de vriend/vijand relatie constitutief was voor het politieke. De collectieve identiteit van de gemeenschap is steeds een identiteit in oppositie tot het vreemde of de 'vijand'.

Kenmerkend voor nieuw radicaal rechts is volgens Betz en Immerfall verder ook het verbaal radicalisme en populisme, hoewel dat in tijden van politieke marketing en symboolpolitiek zeker niet hun alleenrecht is. De manier waarop hun populisme invulling krijgt, kent bij nieuw radicaal rechtse partijen echter een typisch patroon.

Populisme bij nieuw radicaal rechts

Betz stelt dat we bij het kijken naar dit populisme een analytisch onderscheid moeten maken op argumentatief niveau, op strategisch niveau en op ideologisch niveau. Op *argumentatief niveau* bestaat het populisme van nieuw radicaal rechts uit drie elementen. Ten eerste appelleert men aan het 'gezond verstand' van de mensen om zaken te verdedigen, ten tweede stelt men dat er echt wel simpele oplossingen bestaan voor problemen en ten derde benadrukt men dat men zelf de mond gesnoerd wordt in het vertellen van de waarheid en het voorstellen van de oplossingen. Illustratief is bijvoorbeeld het volgende uittreksel uit de Elsevier-column 'extreem links' van Pim Fortuyn (26 maart 2002):

*"Er is in dit land iets heel opmerkelijks aan de hand. Sedert ik het politieke toneel heb betreden, schijnt er in ons land sprake te zijn van de wederopstanding van extreem rechts. Zelf heb ik daarvan niets gemerkt, maar menig politicus en persmusket van de gevestigde orde kennelijk wel.
Ik doe niet veel meer dan de problemen van dit land benoemen en analyseren in heldere taal die eenieder kan begrijpen en ik draag tal van oplossingen aan voor de door mij gesignaleerde problemen. [...]"*

Op *strategisch niveau* uit het populisme van nieuw rechts zich in het gegeven dat men stelt te spreken in naam van het 'gewone volk' ('wij zeggen wat u denkt') en in het feit dat men een aantal duidelijke vijanden, schuldigen en probleemgevallen afbakt, die steeds terugkeren in het vertoog. Dat is, naast migranten, bijvoorbeeld ook vaak het zittende politieke 'establishment' dat wordt voorgesteld als een kaste die de belangen van het volk miskent. Illustratief is het volgende editoriaal van Erik Arckens, Brussels volksvertegenwoordiger van het Vlaams Blok in 'Brussel S.O.S., de krant van het Vlaams Blok' van oktober 2000:

*"Wat spoken **onze politici** in godsnaam toch met ons uit, wij eerlijke en brave belastingbetalers? **Zij** laten criminele bendes rustig hun werk doen, **zij** laten toe dat de burgers in angst leven. Kortom, **zij** laten ons aan ons lot over.
Zij verwijten ons intolerant te zijn: **wij** zouden zagezegd de dialoog weigeren, en ook weigeren ons aan te passen.
Zij beroven ons van één van onze belangrijkste fundamentele rechten: **DE VEILIGHEID**.
De manier waarop **ze** ons in de steek laten is een belediging voor alle Brusselaars.
Wij kennen de schuldigen. **Zij** zetelen in de gemeenteraad, als burgemeester, schepen of gemeenteraadslid.
Zoals u weet zijn de meeste van onze politieagenten gedemotiveerd geraakt.*

Wij, kandidaten van het Vlaams Blok, hebben slechts één boodschap, voor alle eerlijke Brusselaars: HOU VOL, WIJ KOMEN ERAAN! “
(vet en hoofdletters zoals in oorspronkelijke tekst).

Ook op *ideologisch niveau* uit het populisme zich op een specifieke manier en dit is met name belangrijk om het anti-sociaaldemocratische standpunt in de binnenlandse context verkocht te krijgen. Zo wordt de nadruk gelegd op het belang van individuele deugden die aansluiten op een traditionele werkethiek van arbeiders of de werkethiek van zelfstandigen, zoals eer halen uit gedaan werk, of zelfs het feit dat men werkt op zich, en het principe van loon naar werk. Daar tegenover staat het negatieve beeld van mensen die profiteren van voorzieningen, zoals migranten, zonder dat ze daar echt iets voor hebben moeten doen. Deze zogezegde profiteurs maken de welvaartstaat bovendien onbetaalbaar. In die lijn wordt het bestaande herverdelingssysteem van de welvaartstaat en het opereren van de overheid in het algemeen als oneerlijk voorgesteld, omdat het vooral de hardwerkenden zijn die het financieren via hun belastingen en de lasten dragen, maar zij daar zelf weinig of niets in de plaats voor krijgen. Integendeel, een flink deel van hen die geholpen worden door de staat op hun kosten – en dan worden hier de allochtonen of vluchtelingen als voorbeeld aangehaald - veroorzaken op de koop toe ook nog eens overlast voor de brave burgers, zo luidt het dan.

De volgende passage uit ‘Een programma voor de toekomst van Vlaanderen’ is illustratief voor de manier waarop het populisme zich op ideologisch niveau uit bij nieuw radicaal rechts:

“Aangezien vreemdelingen relatief meer werkloos zijn dan de Vlamingen, genieten ze in verhouding niet alleen meer werkloosheidssteun, maar betalen ze ook minder sociale bijdragen. Bovendien zijn heel wat van deze zogenaamde werklozen illegaal tewerkgesteld, waardoor ze nogmaals aan de sociale bijdragen ontsnappen. Tenslotte wordt een belangrijk deel van dat geld dat vreemdelingen hier verdienen niet opnieuw in onze economie geïnvesteerd, maar versast naar hun familie in het land van herkomst. Vergeten we hierbij echter ook de maatschappelijke kost niet: de koste van de hoge criminaliteit, de kost van de opvang van asielzoekers, enzovoort.” (Vlaams Blok, 1997: 99).

Op alle drie niveaus herkennen we pogingen van nieuw radicaal rechts partijen om de plaats van de macht in te nemen door zichzelf voor te stellen als de spreekbuis of zelfs de belichaming van de wil van het volk. Opnieuw wordt hierbij gebruik gemaakt van de complexiteitsreducerende tegenstelling tussen vriend en vijand en wordt de eigen collectieve identiteit grotendeels ingevuld in oppositie tot dit vijandbeeld. Zowel in haar programmatisch radicalisme als in haar populisme is nieuw radicaal rechts bepaald door haar keuze voor de gesloten samenleving.

Het succes van radicaal rechts

Volgens Herbert Kitschelt (1995) vormt de combinatie van een “vrijmarktethiek gecombineerd met autoritaire, ethnocentrische en zelfs racistische boodschappen” (Depickere & Swyngedouw, 2002: 3) de magische formule voor het succes van nieuw radicaal rechtse partijen. Ze maken een inhoudelijke combinatie van enerzijds een pleidooi voor autoritair gezag, harde aanpak criminaliteit, duidelijke normen voor cultuurbeleving en afwijzing tegenover vreemdelingen en anderzijds een resolute marktgerichte keuze op sociaal-economisch vlak. Met die *winning formula* kan men volgens Kitschelt dan zowel arbeiders als kleine ondernemers aanspreken en de

electorale drempel overschrijden. Nu geldt in België, zoals Depickere en Swyngedouw (2002) hebben aangetoond, deze winnende formule alleszins niet als de zaligmakende verklaring, want tot nader orde worden de kleine ondernemers nog in grote mate aangesproken door klassiek rechts en niet door het Vlaams Blok (Depickere & Swyngedouw, 2002: 10).

We kunnen Kitschelt dan weer wel volgen als die stelt dat nieuw radicaal rechts vooral kans maakt furore te maken in een context van groeiende vervlakking van het politieke landschap. In zo'n situatie gaan traditioneel links en traditioneel rechts zich vooral richten op de modale kiezer en elkaar in het centrum bekampen of sowieso ook ideologisch naar het centrum opschuiven. Verschillen tussen traditioneel rechtse en traditioneel linkse partijen vervagen hierbij met name op sociaal-economisch vlak. De zogenaamde derde weg of paars is hiervan een duidelijk voorbeeld (Kriesi, 2001). In een paarse regering vervaagt bijvoorbeeld het verschil tussen liberalen en socialisten. Een en ander is het gevolg van de beperkte speelruimte die politici hebben – of zichzelf aanmeten - in het voeren van een sociaal-economisch politiek beleid in een geglobaliseerde economie (Tromp, 2002) en Europese regels aangaande staatssteun. Tegelijkertijd hebben deze traditionele partijen niet steeds een antwoord op de nieuwe ideële breuklijnen waar nieuw links en nieuw radicaal rechts zich op profileren.

Volgens Marc Swyngedouw is er vooral een gunstig klimaat voor de groei van radicaal rechts als door financieringstekorten gesnoeid wordt of gesnoeid moet worden in voordelen van de welvaartstaat. De traditionele partijen kunnen hun achterban dan niet meer zo gemakkelijk aan zich binden. Systemen die verzuiling en cliëntelisme kennen, zullen hier ons inziens extra kwetsbaar zijn. Mensen zien ook hier hun verworven zekerheden bedreigd en vallen terug op partijen die hen beloven die zekerheden te zullen herstellen.

Meer algemeen blijkt uit de verschillende Europese cases dat een charismatisch leidersfiguur, die het populistische verhaal op overtuigende wijze weet te brengen, een belangrijk element is voor het electoraal succes van nieuw radicaal rechts. Men moet er strategisch in slagen zichzelf als een geloofwaardig alternatief te presenteren. Janmaat van de Centrumdemocraten is daar nooit in geslaagd, mede door zijn extremisme. Fortuyn kon zich net als een Haider of een Dewinter of Le Pen dan weer wel staande houden¹².

Electoraal gezien, houdt de geneigdheid om radicaal rechts te stemmen, zoals Depickere en Swyngedouw in hun studie over Vlaanderen concluderen, "sterk verband met gevoelens van subjectieve deprivatie (onvoldoende inkomen, ontevredenheid met de huidige situatie en in vergelijking met het (directe) verleden) en met een pessimistische inschatting van zijn eigen economische positie" (Depickere & Swyngedouw, 2002: 24). Het gaat met andere woorden om de subjectieve verliezers van het moderniseringsproces (Kriesi, 2001), hoewel het evenwel minder duidelijk is of dit gegeven werkelijk samenhangt met objectieve (verslechtering van) economische en sociale condities. Vaak zijn deze mensen die zichzelf 'losers' van de globalisering vinden, laaggeschoold.

Ten slotte willen we voor de volledigheid – zonder hier evenwel dieper op in te gaan - ook nog even vermelden dat uiteraard ook het kiessysteem en het partijensysteem een rol spelen voor de groeikansen van nieuw radicaal rechts (Deschouwer, 2001: 75-76).

Het cordon sanitaire

Wij willen niet verhullen dat wij nieuw radicaal rechts een weinig achtenswaardige politieke stroming vinden. In zoverre zij evenwel de democratische spelregels wil eerbiedigen, de parlementaire democratie onderschrijft, pluralisme toelaat en er niet voor pleit om bepaalde groepen burgers uit te sluiten op basis van hun herkomst, gaat het evenwel om een legitieme politieke stroming en behoort het nu eenmaal tot de *couleur locale* van het politieke spectrum. De kaarten liggen echter anders wat extreem-rechts betreft. Ons ethisch en politiek standpunt is dat extreem-rechts verkeerd en verwerpelijk is omdat het uitsluiting van bepaalde groepen in onze samenleving predikt. De democratie moet zich daarom tegen extreem-rechts wapenen. Met extreem-rechts stapt men niet in coalities – ook niet als de bedoeling zou zijn hen aan de macht ‘te verbranden’. Het gaat immers niet om een politiek-strategische beslissing, maar om een ethische positie die wordt ingenomen.¹³

Het Vlaams Blok, de Vlaamse extreem-rechtse partij *par excellence*, die enerzijds probeert van haar bruine imago af te geraken maar anderzijds nooit volmondig afzweert, meent momenteel dat het de wind in de zeilen heeft. De successtory heeft ook jonge, intelligente kaders aangetrokken die meehelpen bouwen aan de partij. Een deel van hen staat te popelen om eindelijk ook eens aan de politieke macht deel te kunnen nemen. Van anti-systeem-partij is het Vlaams Blok stilaan ook een reguliere partij geworden die wil wegen op en deelnemen aan het beleid – en misschien ook bereid is om enige compromissen te sluiten. Sinds het FN in Frankrijk een aantal stadjes bestuurt, Leefbaar Rotterdam als grootste partij te Rotterdam mee de lakens uitdeelt, de FPÖ in de Oostenrijkse regering is gekomen en nieuw radicaal rechts ook in Denemarken en Italië aan coalitieregering deelneemt, begint het Vlaams Blok te hopen dat het ook in Vlaanderen, of op zijn minst Antwerpen, ook wel eens zal lukken. Tot nog toe is dat ijdele hoop omdat alle democratische partijen front vormen in het roemruchte ‘cordon sanitaire’, de politieke schutkring, die elke samenwerking met het Vlaams Blok uitsluit. Het is evenwel een open vraag hoe lang het cordon sanitaire stand zal kunnen houden, gezien het geregeld onder druk komt te staan (Jacobs & Swyngedouw, 2002: 213-214). Tekenend is dat een recent in Vlaanderen opgerichte nieuw radicaal rechtse partij, *Liberaal Appèl*, de partij rond de Antwerpse ex-VLD’er Ward Beysen het cordon sanitaire niet (langer) wenst te onderschrijven. Ook in kringen van de Vlaams-nationalistische NV-A, de nieuw Vlaamse Alliantie, staat het cordon sanitaire danig ter discussie en het is onduidelijk of de partijleiding – die eertijds bij de *Volksunie* wel nog volmondig het cordon sanitaire ondersteunde – nog langer in de *gentlemen’s agreement* zal wensen mee te stappen.

Het cordon sanitaire bestaat erin dat geen enkele andere partij ooit samen met het Vlaams Blok een initiatief neemt, laat staan samen in een coalitie stapt. Het cordon sanitaire is het uitdrukkelijke engagement dat democratische partijen en hun verkozenen aangaan, om met het Vlaams Blok geen politieke akkoorden te sluiten en geen politieke samenwerking aan te gaan. Damen (2001) definieert het cordon sanitaire als een overeenkomst tussen democratische partijen dat zij 1) op regerings- en andere uitvoerende bestuurlijke niveaus niet met het Vlaams Blok samenwerken; 2) geen wetgevende activiteiten (wetten, besluiten, amendementen) in samenwerking met het Vlaams Blok ontplooiën, 3) het Vlaams Blok niet om steun vragen bij resoluties, 4) geen steun geven aan door het Vlaams Blok ingediende voorstellen, 5) niet samen deelnemen aan persconferenties of officiële verklaringen en 6) nooit een stemalliantie met het Vlaams Blok aangaan. Het cordon sanitaire is niet minder maar ook niet meer dan het bovenvernoemde. Anders dan wat de politicoloog Meindert Fennema (1997) beweert, gaat het dus niet om een *wall of silence*, noch om het

stilleggen van het politieke debat. Het gaat zelfs evenmin om het verbieden van de oproep tot uitsluiting van bepaalde groepen burgers – een daad die Fennema (1997: 168) nodig acht om de democratie te beschermen – maar om een afspraak tussen partijen om niet met een partij in zee te gaan die een dergelijke oproep in haar politieke programma voert.

De ondersteunende argumentatie van VAKA Hand-in-Hand, de coördinator van het cordon sanitaire, is duidelijk:

“Het cordon sanitaire vertrekt vanuit een principiële opstelling: samenwerken met het Blok is iets wat je niet doet, nooit, op geen enkel bestuursniveau; Dit vanuit de overtuiging dat het Vlaams Blok geen partij is als de andere maar er integendeel fundamenteel van verschilt.

Het verschil bestaat erin dat het Blok hele bevolkingsgroepen – inwoners van niet-Europese herkomst die niet tot ‘het eigen volk’ behoren – wil discrimineren en degraderen tot tweederangsburgers met het oog op hun uitsluiting en hun uiteindelijke verwijdering uit de samenleving”.

Tegenstanders van het cordon sanitaire stellen wel eens dat het om een niet-democratische maatregel gaat. Het cordon sanitaire druist evenwel niet in tegen de democratie, maar beschermt die juist. In de analyse van de democratische rechtsstaat hebben we benadrukt dat democratie meer is dan louter de wil van de meerderheid volgen, maar evengoed betekent dat een aantal grondrechten gerespecteerd worden (ongeacht de toevallige meerderheid van het moment). Het cordon sanitaire is in die zin gerechtvaardigd omdat het Vlaams Blok de grondwettelijke peiler van de democratische rechtsstaat en de idee van fundamentele gelijkheid niet wenst(e) te onderschrijven, wat hen ondemocratisch maakt. Maar evenzeer vanuit procedureel oogpunt bekeken, gaat het om een democratische afspraak, onder het motto ‘Het eigen volk zegt ‘nooit’ met het Blok’, tussen politieke partijen die samen de overgrote meerderheid van de stemmen behalen. Het cordon sanitaire kan derhalve ook niet vanuit procedureel oogpunt als een niet-democratische maatregel afgeschilderd worden, omdat het meerderheidsprincipe niet wordt geschonden.

Besluit

In deze bijdrage hebben we de nieuwe radicaal rechtse bewegingen in Europa willen typeren als bewegingen die kiezen voor een gesloten samenleving gebaseerd op een vermeende homogene culturele identiteit. Deze bewegingen worden gekenmerkt door een uitgesproken populisme, dat vooral lijkt aan te slaan bij de mensen die moeilijk kunnen omgaan met de inherente onzekerheid van een steeds meer pluralistische en geglobaliseerde moderne samenleving. Binnen nieuw radicaal rechts maken we een onderscheid tussen enerzijds posities die zich nog net binnen de grenzen van de democratie situeren, zoals die van Pim Fortuyn, en anderzijds extreem-rechtse posities, zoals die van het Vlaams Blok, die zich duidelijk(er) rechts van dit democratische spectrum situeren. Bij extreem-rechts gaat de keuze voor de gesloten samenleving gepaard met een geloof in de fundamentele ongelijkheid van mensen en met een (al dan niet latente) anti-parlementaire houding. In dit licht moet het cordon sanitaire in eerste instantie begrepen worden als een ethische positie die samenwerking met een partij met dit extreem-rechtse gedachtengoed uitsluit, eerder dan als een strategische keuze in de strijd tegen extreem-rechts. De discussie over het cordon sanitaire is wat ons betreft geen vrijblijvende academische spelerei maar een zaak van bittere ernst. Wij stellen ons in de Belgische context zonder enige

reserve op het punt dat deelname van extreem-rechts – in casu het Vlaams Blok - aan de macht onwenselijk en onaanvaardbaar is. Het kan onmogelijk democratisch gelegitimeerd worden dat de allochtone bevolking vogelvrij verklaard zou worden.

Referenties

- Billiet, J., Swyngedouw, M., Depickere, A. & Meersseman, E. (2001) *Structurele determinanten van het stemgedrag en culturele kenmerken van de kiezerskorpsen in Vlaanderen. De verkiezingen van 1999*. Leuven: ISPO.
- Billiet, J. & Witte, H. (2001) 'Wie stemde in juni 1999 voor het Vlaams Blok en waarom?', *Tijdschrift voor Sociologie*, 22 (1): 5-36.
- Bilsen, K. & Witte, H. (2001) 'Waarom worden individuen actief binnen een extreem-rechtse organisatie? Integratie van de beschikbare literatuur in een hypothetisch kader ter verklaring van extreem-rechts militantisme', *Tijdschrift voor Sociologie*, 22 (1): 37-62.
- Betz, H. (1994) *The new politics of the right: neo-populist parties and movements in established democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Betz, H. & Immerfall, S. (1998) *The new politics of the right: neo-populist parties and movements in established democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Brouwer, A. (2002) 'Een sprong uit het niets', *De Groene Amsterdammer*, 30 maart 2002.
- Buijs, G. (2002), 'Tijd voor theater in de politiek', *Trouw*, 22 juni 2002.
- Damen, S. (2001) 'Strategieën tegen extreem-rechts. Het cordon sanitaire onder de loep', *Tijdschrift voor Sociologie*, 22 (1): 89-110.
- Depickere, A. & Swyngedouw, M. (2002) 'Verklaringen voor het success van extreme-rechts getoetst', pp. 1-25 in Swyngedouw, M. & Billiet, J. (red.) *De kiezer heeft zijn redenen. 13 Juni 1999 en de politieke opvattingen van Vlamingen*. Leuven: Acco.
- Deschouwer, K. (2001) 'De zorgeloze consensus. De statuten van het Vlaams Blok en de partijtheorie', *Tijdschrift voor Sociologie*, 22 (1): 63-88.
- Dewinter, F. (1996) *Immigratie: de tijdbom tikt!* Vlaams Blok (uitgeverij Tyr).
- De Witte, H. (1997) *Bestrijding van racisme en rechts-extremisme. Wetenschappelijke bijdragen aan het maatschappelijke debat*. Leuven: Acco.
- Fortuyn, P. (2002) *De puinhopen van acht jaar paars*. Rotterdam: Speakers Academy.
- Grunberg, G. & Schweisguth, E. (1997) 'Recompositions idéologiques', pp. 139-178 in Boy, D. & Mayer, N. (red.) *L'électeur a ses raisons*. Paris : Presses de Sciences Po.
- Habermas, J. (1990), 'Staatsbürgerschaft und nationale Identität' in id. (1992): 632-660.
- Habermas, J. (1992), *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1996), *Die Einbeziehung des Anderen: Studien zur politischen Theorie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2001), 'Constitutional Democracy. A Paradoxical Union of Contradictory Principles?', *Political Theory*, 29 (6): 766-781.
- Jacobs, D. (2000) 'Uitgelezen. Wat het Vlaams Blok verzwijgt van Marc Spruyt', *Samenleving en Politiek*, 7 (8): 47-48.
- Jacobs, D. (2002) 'Nieuw radicaal rechts in Nederland', *Eutopia*, (2): 51-55.

- Jacobs, D. & Swyngedouw, M. (2002) 'Extreem-rechts en stemrecht voor migranten. Centrale punten van het Belgisch 'debat' over integratie', *Migrantenstudies*, 18 (4): 211-224.
- Kitschelt, H. (1995) *The radical right in Western Europe: a comparative analysis*. Michigan: Michigan University Press.
- Kriesi, H. (2001) *The transformation of the National Political Space in a Globalizing World*. IPSoM-lezing uitgesproken op de KUBrussel, 28 februari 2001.
- Lefort, C. (1981), 'Permanence du théologico-politique?', pp. 251-300 in id. (1986), *Essais sur le Politique*, Paris : Editions du Seuil.
- Minkenberg, M. (2002) 'The role of the new radical right in western democracies', IPSoM-lezing uitgesproken op de KUBrussel, 11 februari 2002.
- Mouffe, C. (2000), *The Democratic Paradox*, Londen: Verso.
- Perrineau, P. (2001) 'L'extrême droite en Europe: des crispations face à la 'société ouverte'', pp.5-12 in Perrineau, P. (red.) *Les croisées de la société fermée. L'Europe d'extrêmes droites*. Paris : Editions de l'Aube.
- Schmitt, C. (1923 [1926]), *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, C. (1932 [1963]), *Der Begriff des Politischen*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Spruyt, M. (1995) *Grove Borstels. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien?* Leuven: Van Halewyck.
- Spruyt, M. (2000) *Wat het Vlaams Blok verzwijgt*. Leuven: Van Halewyck.
- Swyngedouw, M. (1992) 'National elections in Belgium: The breakthrough of extreme right in Flanders', *Regional Politics & Policy*, 2 (3): 62-75.
- Swyngedouw, M. (1993) 'Nieuwe breuklijnen in de Vlaamse politiek. De politieke ruimte van de 18- tot 65 jarige Vlaamse kiezers na de verkiezingen van 24 november 1991', pp. 85-112 in Swyngedouw, M., Billiet, J., Carton, A. & Beerten, R. (red.) *Kiezen is verliezen. Een onderzoek naar politieke opvattingen van Vlamingen*. Leuven: Acco.
- Swyngedouw, M. (1994) 'De opkomst en doorbraak van het Vlaams Blok in de jaren tachtig en negentig', *Acta Politica*, 34 (4): 453-476.
- Swyngedouw, M. (1998) L'idéologie du Vlaams Blok: l'offre identitaire', *Revue Internationale de Politique Comparée*, 5 (1) : 189-202.
- Swyngedouw, M. & Beerten, R. (1999) *De fragmentatie van het kiezerskorps in Vlaanderen. Verschuivingen 1991-1995 en 1995-1999*. ISPO-bulletin nr. 34. Leuven: KULeuven.
- Swyngedouw, M., Beerten, R. & Kampen, J. (1999) *De veranderingen in de samenstelling van de kiezerskorpse 1995-1999*. ISPO-bulletin nr. 35. Leuven: KULeuven.
- Swyngedouw, M. & Ivaldi, G. (2001) 'The extreme-right Utopia in Belgium and France: The ideology of the Flemish *Vlaams Blok* and the French *Front National*', *West European Politics*, 24: 1-22.
- Tromp, B. (2002) 'De ruk naar rechts', *Internationale Spectator*, 56 (7/8): 345-346.
- Van Cleemput, M. (2002) *De leugens over het Vlaams Blok. Wat Marc Spruyt verzwijgt*. Brussel: Vlaams Blok.
- Vereniging voor Vrede en Verdraagzaamheid (VAKA) (1999) *Het cordon sanitaire rond het Vlaams Blok*. Brussel: VAKA.
- Vlaams Blok (1997) *Een programma voor de toekomst van Vlaanderen*. Brussel: Vlaams Blok.

Personalia:

Dirk Jacobs is socioloog/politicoloog. Jacobs is post-doctoraal onderzoeker van FWO-Vlaanderen bij het Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek (ISPO) aan de KULeuven en buitengewoon docent aan de KU Brussel. Hij schreef een proefschrift aangaande kiesrecht van niet-staatsburgers en verricht momenteel vooral onderzoek naar zelforganisatie en politieke participatie van allochtonen.

Stefan Rummens is politiek filosoof. Rummens is aspirant bij het FWO-Vlaanderen. Op dit moment werkt hij aan een proefschrift in de politieke filosofie over de wijze waarop de morele eis tot respect voor diversiteit aanleiding geeft tot een deliberatief model van democratie.

NOTEN

¹ Voor vruchtbare gesprekken over ideeën en stellingen die in dit artikel aan de orde worden gesteld, danken wij Marc Swyngedouw.

² Vgl. Lefort 1981:266.

³ Vgl. Schmitt 1926:13-14.

⁴ Dat Schmitt zich later heeft aangesloten bij het nationaal-socialisme van Hitler, zal dan ook niet verwonderen.

⁵ Persoonlijke communicatie n.a.v. de IPSoM-lezing door Minkenberg (2002).

⁶ Spruyt (1995) en Fennema (1997) stellen terecht dat het maken van een onderscheid tussen backstage en frontstage van extreem-rechts het gevaar in zich houdt van onbeperkte regressie. Daartegenover staat evenwel dat het een reële strategie van bepaalde partijen van extreem-rechts is om de ware aard te verhullen, al is het maar om juridische problemen te vermijden. Men moet daar niet naïef over zijn. Tegelijkertijd is het correct dat de antiracistische beweging en bestrijders van extreem-rechts moeten opletten om niet op spoken te gaan jagen.

⁷ Dit gebeurde tijdens de uitzending van 14 juni 1992 (zie Spruyt, 1995: 159).

⁸ Zie programmabrochure op: <http://www.vlaamsblok.be/pdf/programmabrochure.pdf>

⁹ Tegelijkertijd moet hierbij evenwel vermeld worden dat het Vlaams Blok zich in recente geschriften uitdrukkelijk gehecht verklaart aan het systeem van de parlementaire democratie: “*Het Vlaams Blok was, en is enkel geïnteresseerd om via die weg iets te bereiken, in het verleden, nu en in de toekomst*” (Van Cleemput, 2002).

¹⁰ Aart Brouwer (2002) meent evenwel dat Fortuyn evengoed een racist is als Janmaat en de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart voor een ‘Nederlands Blok’ gezorgd hebben.

¹¹ Het Vlaams Blok probeert zich sinds enige tijd met de slogan “aanpassen of oprassen!” een extreem-assimilationistisch discours aan te meten en zich daarmee terug binnen het democratische spectrum te manoeuvreren. Volgens auteurs als Spruyt (2000) is dit slechts een façade.

¹² Het grote probleem van Fortuyn was evenwel dat hij, in tegenstelling tot leiders van andere nieuw rechts radicale partijen, helemaal geen geoliede partijorganisatie achter zich had staan.

¹³ Voor een overzicht van visies hoe extreem-rechtse partijen het meest efficiënt bestreden kunnen/dienen te worden, verwijzen we naar het werk van Witte (1997).